

Tymch. – Tymchenko Ye. Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVII st. K., Niu-York: In-t ukrainskoi movy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. T. 1, 200 s.
Fasm. – Fasmer M. Etymolohicheskij slovar russkoho jazyka: V 4 t. SPb., 1996.

УДК 81'27

Мициньська І. В., к.пед.н., доц.

Хмельницька Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

АНГЛОМОВНІ СОЦІОЛЕКТНІ ІНВАНІАНТИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

У статті розглянуто питання застосування англомовних соціолектних інваріантів у сучасному вітчизняному соціумі. Визначені особливості застосування цієї лексики, її функціонування в словниковому складі української мови. Проаналізовані особливості мовної ситуації в Україні. Визначені сфери застосування англомовних соціолектних інваріантів.

Ключові слова: соціолектні інваріанти, мовна ситуація, бізнес-дискурс, мовний контакт, семантичне поле.

Самовизначення особистості відбувається у взаємодії з іншими особистостями під впливом багатьох факторів, таких як расова та етнічна належність, релігійні погляди, стать людини, належність до певного соціального класу, професії, місце проживання, родинні зв'язки тощо. Внаслідок соціалізації, тобто досвіду спілкування зі світом у всіх його складних виявах у людини виробляється відчуття самоусвідомлення. Самовизначення особистості відбувається у взаємодії з іншими учасниками соціальних груп, для яких фактор належності до однієї або декількох з цих груп є визначальною характеристикою. Як індивідуальна, так і групова ідентичність надзвичайно важливі для особистості. Багато того, що стосується мовної поведінки, пояснюється з позиції необхідності обговорення, усвідомлення або навіть відмови від ідентичності через застосування мови. Очевидно, що мова є основним індикатором визначення ідентичності, більш потужним, ніж такі артефакти культури, як одяг, страви національної кухні чи особливості етикету.

Різновиди мови, які використовуються у суспільстві, відображують регіональну, соціальну чи етнічну належність і навіть стать тих, хто ними розмовляє. Водночас спосіб мовлення, добір слів, навіть правила ведення діалогу значною мірою обумовлені певними соціальними вимогами. Отже, існує взаємозв'язок між мовою та суспільством, на що вказують дослідники, а саме: “мовна поведінка та соціальна поведінка перебувають у стані постійної взаємодії” а “матеріальні умови життя” [Dittmar, с. 238] є важливим фактором цієї взаємодії.

Соціолінгвістика робить спробу визначити взаємозалежність між соціальною та лінгвістичною структурами й зафіксувати будь-які зміни, які мають місце. Як зазначає дослідник Дж. Чамберс, “соціолінгвістика – це дослідження соціального

застосування мови; найбільш продуктивні дослідження в галузі соціолінгвістики за останні чотири десятиліття походять від визначення соціального застосування мовних зразків. Водночас їх можна перевірити науковими методами, такими як постановка гіпотези, логічні висновки та статистична перевірка” [Chambers, с. 3].

Сьогодні, коли розбудова демократичних засад в Україні вимагає запровадження англійської мови як другої робочої мови в офіційних колах, а навчальні програми в освітніх закладах зорієнтовані на вивчення англійської мови як основної іноземної мови, перед українським суспільством постає перспектива широкого впровадження англійських соціолектних інваріантів в різних сферах соціального життя. Зокрема, Указ Президента України, який оголосив 2016 рік роком англійської мови в Україні, зобов’язав Кабінет Міністрів провести низку заходів, які сприяли б інтенсифікації вивчення англійської мови в Україні. Вивчення англійської мови мало стати обов’язковим для державних службовців та представників місцевої влади. Передбачалось поступове впровадження сертифікації викладачів іноземної мови відповідно до рекомендацій Євросоюзу щодо мовної освіти з метою визначення рівня володіння іноземною мовою. Також планувався показ телевізійних програм та фільмів англійською мовою з українськими субтитрами, як і широке залучення фахівців з англійських країн до навчального процесу в українських навчальних закладах.

Зазначені заходи сприяли поширенню й популяризації англійської мови в українському соціумі, результатом чого стало зростання слів англійського походження, які почали широко застосовуватися в різних сферах суспільного життя, зокрема з засобами масової інформації, в ділових колах, у молодіжному середовищі тощо.

Метою статті є визначення особливостей застосування цієї лексики, її місця в словниковому складі української мови та впливу, який вона здійснює на різні групи в українськомовному соціумі. Постає необхідність аналізу мовної ситуації в українському суспільстві, який відобразив би присутність англійських соціолектних інваріантів в українськомовному соціумі.

Мовна ситуація в науковому дискурсі розглядається як “сукупність мовних утворень, тобто мов і варіантів мов (діалектів, жаргонів, функціональних стилів та інших форм існування мови), які обслуговують певний соціум (етнос та поліетнічну спільноту) в межах певного регіону, політико-територіального об’єднання чи держави” [Мечковська, с. 96]. Мовна ситуація охоплює і відносини, що виникають між мовними формаціями конкретного мовного суспільства, зумовлені багатьма чинниками, у першу чергу – різним соціальним статусом його представників.

Мовна ситуація в одномовному суспільстві представлена сукупністю підсистем мови цього суспільства (територіальними діалектами, соціальними діалектами, літературною мовою, стилями). У двомовному чи багатомовному суспільстві мовна ситуація визначається сукупністю систем двох або більше мов, які використовуються в державі і які при цьому можуть мати різні функціональні ранги. Науковці запропонували загальну типологію мовних ситуацій, що базується на таких положеннях, як функціональна навантаженість і соціальний статус комунікантів. Вважається також, що мовні ситуації можуть поділятися на екzogлосні (сукупність формацій із більш ніж однією мовою, що відповідає мовній ситуації в сучасній Україні) та ендоглосні

(сукупність формацій однієї мови) [Виденов, с. 199–203]. Болгарський соціолінгвіст М. Віденов наголошує, що мовна ситуація не є статичним явищем, і її динаміка, як у самих мовних формаціях, так і між ними, зумовлюється відмінностями та їхньою боротьбою за позиції в суспільстві [Виденов, с. 202–203].

Зростання зацікавленень щодо вивчення англійської мови в українському соціумі за умов економічного та соціального розвитку сприяло збільшенню кількості мовних контактів. Ю. Жлуктенко вважав «мовний контакт» окремим видом «міжмовного зв'язку, що встановлюється при етнічному контактуванні носіїв та наявності двомовності» [Жлуктенко, с. 12]. Результатом зростання кількості мовних контактів стало впровадження в багатьох сферах суспільного життя пересічних українців англійських термінів, професійних та інших соціолектичних інваріантів. Це явище обумовлює необхідність визначення їх місця й ролі в повсякденному й професійному дискурсі в українськомовному соціумі. Вочевидь, лексико-семантична система української мови відкрита для запозичень. Виникає необхідність визначити сфери їх застосування та сутність їхньої семантичної природи.

З огляду на поставлене завдання доцільно розглянути поняття інваріантності в лінгвістиці. У філософії інваріантне визначається як “незмінна величина” [Краткая, с. 175].

Визначаючи сутність лінгвістичного інваріанта, дослідники зазначали: “якщо інваріанти виокремлюються з відносно великої групи об'єктів, то кожний конкретний член цієї групи, тобто кожний конкретний об'єкт, є варіантом, щодо якого виводиться інваріант. Отже, будь-який предмет, який входить до будь-якої множини предметів, є варіантом щодо кожного іншого предмета (але не варіантом іншого предмета!) і є варіантом водночас щодо абстрактного предмета – інваріанта, який подумки, тобто в абстракції конструюється як узагальнена назва певної множини предметів. Кожний конкретний предмет, таким чином, є варіантом щодо другого конкретного предмета, який, у свою чергу, є варіантом щодо першого” [Солнцев, с. 215].

Доцільно визначити типи дискурсу, які зазнали напливу термінів, професійних слів чи інших соціально маркованих слів в українському суспільстві. Цими типами дискурсу головним чином можна вважати медіа-дискурс та бізнес-дискурс, які завдають суттєвого впливу на суспільне життя в полікультурній країні. Ще один тип дискурсу, який впливає на усі сфери життєдіяльності сучасного суспільства, – це Інтернет-дискурс. Але його вплив на глобальне суспільство є настільки потужним, що заслуговує бути об'єктом окремого дослідження.

За останні десятиліття зросла цікавість до методів вибірки в типологічних дослідженнях. Науковці обговорювали різноманітні види мовних зразків і запропонували процедуру відбору зразків, яка отримала назву множинної вибірки (на противагу ймовірнісній чи випадковій вибірці). Множинна вибірка доцільна у випадку пошукового дослідження, коли мало що відомо про лінгвістичне явище, яке досліджується. Важливо, щоб у вибірці була представлена максимальна кількість лінгвістичних різновидів цього явища. Використання ймовірнісних зразків для встановлення співвідношення або виявлення можливості створює певні проблеми, оскільки вони

мають бути позбавлені генетичного, культурного, територіального чи типологічного ухилу [Rijkhoff and Bakker, с. 265].

Навіть у відносно малій вибірці практично неможливо уникнути включення мов, які б певним чином не були споріднені чи не застосовувалися в тому самому регіоні. Спроби вирішення цієї проблеми показали, що практично існує два способи вирішення цієї проблеми. Згідно з одним із них застосовується невелика вибірка, котра, однак, не є достатньо репрезентативною, зважаючи на генетичне, територіальне та культурне різноманіття. Згідно з іншим із них застосовується велика вибірка, при цьому генетичні, територіальні та культурні особливості коригуються за вимогами статистичних тестів [Dryer, с. 83]. Отже, обидва підходи не можна вважати достатньо ефективними.

Більш сучасним засобом типологічних досліджень є застосування семантичних мап, що базуються на поняттях, які виникли в контексті дослідження семантичних полів [van der Auwera and Temürçü, с. 131–132]. Модель семантичної мапи представляє всі значення певної форми (яку часто називають “маркером”), причому визначальною є думка, що “багаторазове використання “маркера” співвідноситься в систематичний та універсальний спосіб” [van der Auwera and Temürçü, с. 131]. Вважається, що різні значення деяких формальних елементів відносяться до того самого “універсального” семантичного простору в усіх мовах, тому семантичні мапи розглядаються як потужний засіб аналізу міжлінгвістичних варіацій [van der Auwera and Plungian, с. 79].

Семантичні мапи розглядаються в межах лексико-семантичного поля. Лексико-семантичні поля об’єднують слова, які мають спільне значення. Використання методики аналізу семантичного поля в порівняльній лінгвістиці розглядалося й вітчизняними науковцями [Левицький, Славова].

Аналіз семантичного поля сфери бізнесу вказує на існування в його складі, особливо на периферії, спеціалізованих слів, таких як *arbitrage*, *deposit*, *capital*, *debit*, *balance*, *credit*, *ethics*, *personnel*, *competence*, *synergy*, *globalization*, *paradigm*, *innovation*, *logistics*, *strategy* та інших, які мають усталені відповідники українською мовою “арбітраж”, “етика”, “депозит”, “капітал”, “дебіт”, “кредит”, “баланс”, “персонал”, “гарантія”, “компетенція”, “синергія”, “глобалізація”, “парадигма”, “інновації”, “логістика”, “стратегія”. Той факт, що окремі з цих слів є прикладами корпоративного жаргону, а інші – прикладами жаргонних професійних термінів, свідчить про використання професійного жаргону соціальними групами людей, які займаються різними сферами бізнесу. Застосовують їх і представники академічного бізнес-дискурсу, оскільки викладання академічних дисциплін, пов’язаних із різними секторами бізнесу (банківської справи, торгівлі, бухгалтерії, виробництва, менеджменту, маркетингу тощо), вимагає від його учасників володіння цією лексикою.

Порівняльний аналіз семантичного поля сфери бізнесу в англійській та українській мовах вказує на еквівалентне місце цих професійних жаргонних слів або термінів в зазначеному семантичному полі. Незважаючи на незбіг семантичних полів у різних мовах, що пов’язане з відмінностями у мовній картині світу різних народів, значення вищезгаданих слів збігаються в англійській та українській мовах, як збігається їх фонологічне оформлення і граматичні функції. Більше того, збігається спосіб

їх функціонування у складі синтаксичних структур. Отже, здатність “величин, співвідношень залишатися незмінними, зберігатися при певних перетвореннях” [Словник т. 4, с. 24], робить ці слова тими соціолектними інваріантами, які зберігають свої значення, фонологічну форму й граматичні функції в українській мові, увійшовши до неї внаслідок мовних контактів у процесі професійного спілкування в зазначеній сфері. Використання тих самих лексичних одиниць у дискурсі ділових засобів масової інформації робить їх частиною медіа-дискурсу, якому загалом притаманна ціла низка характеристик.

Існування в українській мові власне українських відповідників, які мають ті самі значення, що й англomовні інваріанти, доводить універсальну сутність інваріантів. Наприклад, “арбітраж” – вирішення спору посередником, “депозит” – вклад, “капітал” – сума коштів, “кредит” – позика, “баланс” – звіт про фінансовий стан, “персонал” – колектив працівників, “гарантія” – порука, “інновації” – нововведення, “логістика” – обчислення, міркування, тощо. Згідно з попереднім уявленням про лінгвістичні інваріанти, українські відповідники можна вважати варіантами їх англійських еквівалентів.

Можна зробити висновок, що для екzogлосної мовної ситуації в сучасному українському суспільстві характерним є застосування англomовних соціолектних інваріантів у сфері бізнес-дискурсу, що відображено в корпоративному дискурсі, представленим бізнес-дискурсом документів та дискурсом професійної ділової комунікації, у дискурсі медіабізнесу, а також у дискурсі ділових засобів масової інформації. Отже, представники цих сфер бізнесу, а також представники академічного бізнес-дискурсу, пов’язаного з підготовкою фахівців у сфері бізнесу, найчастіше застосовують ці інваріанти в професійному спілкуванні. Щодо застосування їх пересічними громадянами, то можна стверджувати, що ці інваріанти увійшли до повсякденного дискурсу і часто застосовуються поза професійними ситуаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виденов М. Увод в социолингвистиката. София: Делфа, 2000. 318 с. 2. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия. К. : Вища школа, 1974. 176 с. 3. Краткая философская энциклопедия. М. : Прогресс, 1994. 576 с. 4. Левицький А. Е., Славова Л. Л. Порівняльна типологія російської та англійської мов: Навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2005. 204 с. 5. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика. М.: Аспект Пресс, 1996. 207 с. 6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. 7. Солнцев В. М. Язык как системноструктурное образование. М.: Наука, 1977. 342 с. 8. Chambers, J. K. Studying Language Variation: An Informal Epistemology. The Handbook of Language Variation and Change / ed. J.K. Chambers, Peter Trudgill and Natalie Schilling-Estes. Oxford, UK, and Cambridge, US : Blackwell, 2002. 807 p. 9. Dittmar, N. Sociolinguistics: A Critical Survey of Theory and Application. London: Edward Arnold, 1976. 307 p. 10. Dryer, Matthew S. The Greenbergian Word Order Correlations. Language, 1992. 68/1. P. 81-138. 11. Rijkhoff, Jan, Dik Bakker. Language Sampling. Linguistic Typology, 1998. 2/3. P. 263-314. 12. Van der Auwera J., Temurcu C. Semantic Maps. Encyclopedia of Language and Linguistics (2nd edition) / ed. Brown, Keith. Oxford: Elsevier, 2006. P. 131–134. 13. Van der Auwera, Johan, Vladimir A. Plungian. Modality’s Semantic Map. Linguistic Typology, 1998. – 2/1. – P. 79–124.

*Mischynska I. V., PhD, Associate Professor
Khmelnitsky National Academy of State Border Guard Service of Ukraine*

ENGLISH SOCIOLECT INVARIANTS IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY

The article highlights the issue of English social dialect invariants in contemporary Ukrainian society. Language varieties used in society reflect regional, social and ethnic belonging of people who use them. There exists interconnection between a language and society. Nowadays development of democratic values in Ukraine requires to use English as a second official language and academic programs in educational establishments are directed to learning English as a main foreign language. Ukrainian society faces the perspective of implementing English sociolect invariants in various spheres of social life. Peculiarities of a language situation in Ukraine are reflected in the article. A language situation involves the relations that develop between language formations in a society. These formations are determined by many factors, the main of which are different social statuses of society members. In modern Ukrainian society there exist a wide range of formations speaking more than one language, therefore the language situation in Ukraine is exoglossic. English terms, professional and sociolect invariants are implemented in various spheres of social life in everyday use of Ukrainian people as a result of growing number of language contacts. In philosophy invariant is determined as 'an invariable'. Main spheres of English sociolect invariants application are defined in the article. Such types of discourse as media-discourse and business-discourse can be considered the types of discourse that have acquired the biggest number of terms, professional words and other socially marked words in Ukrainian society. These types of discourse have the strongest impact on social life in a poly-cultural country. Such means of typology research as semantic maps has been used in contemporary linguistics. It is based on the notions that appeared in context of semantic fields research. Semantic fields include words with the common meaning. The methods of semantic field analysis are used in comparative linguistics.

The comparative analysis of semantic fields of the business-discourse in the English and Ukrainian languages has pointed out to equivalent positions of professional terms and jargon words in these semantic fields. Existence of proper Ukrainian words and notions corresponding to English invariants with the same meaning has proved the universal nature of invariants.

Keywords: *sociolect invariants, language situation, business-discourse, language contact, semantic field.*

REFERENCES

1. Vydenov M. Uvod v socitylnyhvystykata. Sofyia: Delfy, 2000. 318 s. 2. Zhuktenko Yu. A. Lnhvysticheskie aspekty dvuaizychiia. K. : Vyshcha shkola, 1974. 176 c. 3. Kratkaya filosofskaia enciklopediia. M. : Prohress, 1994. 576 s. 4. Levyc'kyi A. E., Slavova L. L. Porivnyal'na typolohiia rosiis'koyi ta anhliis'koyi mov: Navchal'nyj posibnyk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU, 2005. 204 s. 5. Mechkovskaya N. B. Socityal'naya lnhvystika. M. : Aspekt Press, 1996. 207 s. 6. Slovnyk ukrayins'koi movy : v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva ; za red. I. K. Bilodida. K. : Naukova dumka, 1970-1980. 7. Solncev V. M. Yazyk kak systemnostrukturnoie obrazovanie. M. : Nauka, 1977. 342 s. 8. Chambers J. K. Studying Language Variation: An Informal Epistemology. The Handbook of Language Variation and Change / ed. J.K. Chambers, Peter Trudgill and Natalie Schilling-Estes. Oxford, UK, and Cambridge, US : Blackwell, 2002. 807 p. 9. Dittmar N. Sociolinguistics: A Critical Survey of Theory and Application. London: Edward Arnold, 1976. 307 p. 10. Dryer Matthew S. The

Greenbergian Word Order Correlations. Language, 1992. 68/1. P. 81–138. 4. 56. 11. Rijkhoff Jan, Dik Bakker. Language Sampling. Linguistic Typology, 1998. 2/3. P. 263–314. 12. Van der Auwera, J., C. Temurcu. Semantic Maps. Encyclopedia of Language and Linguistics (2nd edition) / ed. Brown, Keith. Oxford: Elsevier, 2006. P. 131–134. 13. Van der Auwera, Johan, Vladimir A. Plungian. Modality's Semantic Map. Linguistic Typology, 1998. 2/1. P. 79-124.

УДК 811.161.2'42:821.161.2 – 94

Мостова С. М., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДИСКУРС ЩОДЕННИКА ЯК НАРАТИВІЗАЦІЯ ОСОБИСТОГО ДОСВІДУ О. ГОНЧАРА

У статті проаналізовано лінгвістичне вивчення дискурсу щоденника на матеріалі «Щоденників» О. Гончара. У фокусі уваги цього дослідження щоденникові записи постають проєкцією мовної особистості письменника та рефлексією мовосвідомості автора. Процес ведення щоденника розглядається як комунікативна цінність текстотворення.

Ключові слова: дискурс, щоденник, комунікативна діяльність, досвід О. Гончара, рефлексія.

Аналіз українського дискурсу щоденника ґрунтується насамперед на пізнанні особливостей художнього мовлення та вивченні характерних його ознак. Відповідно, у когнітивній лінгвістиці проблемами вивчення дискурсу та дискурсивних категорій займаються В. Григор'єва, В. Касевич, Г. Колшанський, О. Кубрякова, Т. Радзівська та інші. А. Залізник звернулася до питання особливостей адресата у щоденнику, Т. Радзівська у праці «Дискурсивний простір: історико-лінгвістичний вимір» розглядає дискурс щоденника і наративізацію, Ю. Падар досліджувала оцінку у спогадах і щоденниках на матеріалі текстів С. Чикаленка.

Доцільною є репрезентація текстотворення в дискурсі щоденників як комунікативної діяльності О. Гончара. Адже в записах відображені результати та особливості пізнання письменником навколишнього світу і самого себе. Кожна особистість має свій унікальний досвід, відображений у способі сприйняття категоризації світу, у системі цінностей. Людина ж у духовній самосвідомості, як справедливо зазначає М. Одинцова, «центр двох всесвітів – зовнішнього, фізичного, і внутрішнього, духовного» [Одинцова, с. 8].

Рефлексія митців слова на світ постає письменницьким художнім доробком, що вибирає філософію свого часу, його прагнення, культурний досвід. Така рефлексія корелює із творчим задумом О. Гончара. Тож лінгвістичне прочитання дискурсу «Щоденників» виявляє аксіологічні настанови у сприйнятті життєвих реалій, вербалізованих у слові. Як зазначає І. Сирко, у ХХ ст. для багатьох письменників щоденник перестає бути чернеткою та збіркою заготовок для майбутніх книжок. Він переростає рамки інтимних «розмов про себе, стаючи іноді «головною книгою життя». В українській лінгвокультурі лише в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. щоденники